

Anni Kangas

Sukupuolittuneet käytännöt koulun kuvataidekasvatuksessa

Kasvatustieteen kandidaatintyö
KASVATUSTIETEIDEN TIEDEKUNTA
Luokanopettajakoulutus
2018

Kandidaatintyössäni nostan tarkasteluun sukupuolen merkityksen koulun kuvataideopetuksen arjessa. Koululaitos ja opettajat tulevat toiminnassaan luoneeksi käyttäytymis- ja toimintamalleja, jotka tukevat ajatusta siitä, millainen jonkin oppilaan pitäisi tämän sukupuolen mukaan olla. Tulevana luokanopettajana pohdin, kuinka kohdella oppilaita tasa-arvoisesti ilman sukupuolittuneita käytäntöjä ja sukupuoleen pohjautuvia ennakko-oletuksia.

Tässä tutkimuksessa tavoitteenani on selvittää, miten sukupuoli näyttäytyy koulun kuvataideopetuksen arjessa ja miten opettajalla itsellään on mahdollisuus tiedostaa asia. Kirjallisuuskatsauksen olen toteuttanut koulua, kuvataideopetusta ja sukupuolta käsittelevän tutkimuskirjallisuuden avulla.

Kasvatus ja koulutus nähdään yhteiskunnallisen vallan käyttönä, jolla muokataan yksilöitä kulttuurin määrittelemiin sukupuolirooleihin. Sukupuoli koulun sisällä on selkeä ja kahtia jaettu: oppilaat jaotellaan tyttöihin ja poikiin ja kumpaankin sukupuoleen kohdistetaan erilaisia odotuksia niin käyttäytymisen kuin koulumenestyksenkin suhteen. Koulun kuvataidekasvatuksen arjessa sukupuolistereotyyppit ja sukupuolittuneet käytännöt toteutuvat opettajien toiminnassa ja näkemyksissä. (Palmu, 1999, 181).

Opettaja törmää päivittäin työssään sukupuoleen liittyviin näkökulmiin ja opettajan tulisikin tiedostaa ja ottaa huomioon lähtökohtia, jotka näyttäytyvät käytännön opetuksessa. Sukupuoleen sidotut stereotyyppit elävät joko tietoisina tai tiedostamattomina ja on opettajan ammatillisen pätevyyden kannalta tärkeää tiedostaa ja korjata nämä ennakkoluulot, jotta hän voi kohdella oppilaita tasa-arvoisesti sukupuolistereotyyppioihin nojaamatta kuvataiteessa. (Kankkunen, 2004, 148).

Avainsanat: koulu, kuvataide, sukupuoli, tasa-arvo

Sisältö

1	Johdanto	4
2	Tutkimusasetelma ja tieteenteoreettinen tausta	5
	2.1 Kysymysten asettelu	6
	2.2 Kirjallisuuden valinta ja käyttö	7
3	Tutkielman lähtökohdat ja perustelu	9
	3.1 Lainsäädäntö yhdenvertaisesta koulutuksesta	9
	3.2 Sukupuoli ja tasa-arvo osana perusopetuksen opetussuunnitelmaa	10
	3.3 Kuvataideopetuksen paikka perusopetuksen opetussuunnitelmassa	11
4	Tavoitteena sukupuolisesti tasa-arvoinen koulu	14
	4.1 Muodollisesta sukupuolineutraaliudesta sukupuolisensitiivisyyteen	14
	4.2 Biologinen, kulttuurinen ja sosiaalinen sukupuoli	14
	4.3 Mitä merkityksiä sukupuoli saa koulussa	15
5	Sukupuoli osana kuvataidekasvatusta	19
	5.1 Sukupuolittuneet käytännöt kuvataidetunneilla	19
	5.2 Opettajan merkitys sukupuolittuneiden käytänteiden tunnistamisessa	22
6	Johtopäätökset ja pohdinta	25
	Lähteet	28

1 Johdanto

Kandidaatintyössäni tutkin sukupuolen merkitystä koulun kuvataideopetuksen arkikontekstissa. Tulevana luokanopettajana pohdin, kuinka kasvattaa oppilaita tasa-arvoisesti ennakkoluuloihin ja stereotypioihin pohjaamatta. Sukupuolten välisten erojen on perinteisesti kuvattu tulevan selvimmin esiin taide- ja taitoaineissa.

Yhteiskunnallisesti ja kulttuurisesti tuotettu sukupuoli sekä siihen liitetyt käyttäytymismallit ovat aina kiinnostaneet minua, ja luokanopettajaopintojeni ensimmäisellä kuvataidekurssilla esitetty kysymys “Miksi tytöt saavat parempia numeroita kuvataiteesta ja miksi tyttöjen oletetaan olevan kiinnostuneita kuvataiteesta?” toimi lähtölaukauksena kandidaatintutkielmalleni. Kysymyksen myötä huomioni kiinnittyi opettajan mahdollisuuksiin edistää yhdenvertaisuutta sekä tunnistaa omia stereotypioitaan ja ennakkoluulojaan ja tämän kautta parhaimmillaan vaikuttaa koko kouluympäristöön sukupuolten tasa-arvoa edistävällä tavalla.

Sukupuolisensitiivinen kasvatusta sekä sukupuolittuneet käytännöt koulussa ja koulun kuvataideopetuksessa ovat pinnalla olevia aiheita tämänhetkissä opetusta ja kasvatusta koskevissa yhteiskunnallisissa keskusteluissa. Kandidaatintyössäni nostan tarkastelun kohteeksi koulun kuvataidekasvatusta sukupuolittuneet käytännöt. Koululaitos ja opettajat tulevat tietoisesti ja tiedostamattaan luoneeksi käyttäytymis- ja toimintamalleja, jotka tukevat ajatusta siitä, millainen jonkin pitäisi tämän sukupuolen mukaan olla. Tavoitteenani on selvittää, miten sukupuoli näyttäytyy koulun kuvataideopetuksen arjessa ja miten opettajalla itsellään on mahdollisuus tiedostaa ja ehkäistä mahdollisia sukupuolittuneita käytäntöjä.

2 Tutkimusasetelma ja tieteenteoreettinen tausta

Vaikka yhteiskunnalliset ja kulttuuriset tavat suhtautua sukupuoleen ja sukupuolirooleihin vaihtelevat ja muuttuvat, sekä lapset että aikuiset luokittelevat, erottelevat ja tekevät havaintoja ihmisistä sukupuolen perusteella. Sukupuolen voidaan ajatella olevan yksi näkyvimmistä ja keskeisimmistä asioista, joilla luokittelemme ja kuvaamme ihmisiä. Tämän vuoksi on tärkeä tiedostaa ja ilmentää sukupuoltaan jollakin tavalla - myös koulussa. (Arnesen, 1999, 24).

Lapsuus sisältää kolme kasvun ja kehityksen kannalta tärkeää osa-alueita – kodin, lähiympäristön ja koulun. Jokainen näistä alueista käsittää eri ihmiset, toimintatavat ja normit, kuten myös erilaiset käsitykset ja mallit sukupuolesta. Koti ja lähiympäristö käsittää yleensä tutut ihmiset, joiden kanssa ihmissuhteet ovat suhteellisen läheisiä. Sen sijaan koulu on täynnä sääntöjä ja käyttäytymismalleja, joiden toteutumista tietyt aikuiset valvovat ja ohjaavat toimimaan näiden ohjeiden mukaan. Myös tyttöjen ja poikien sukupuoliroolit koulussa kuuluvat tähän kategoriaan, joskin opettajat, koulun muu henkilökunta ja oppilaat tuottavat sukupuolittuneita käytäntöjä paitsi tiedostetusti, usein myös tiedostamattaan. (Thorne, 1993, 29).

Tulevana opettajana haluan toteuttaa oppilaiden tasa-arvoa. Yksilön ominaisuudet eivät saisi olla opettajalle itsestäänselvyksiä tai oletuksia. Kuitenkin sukupuolta usein erehdytään pitämään totuutena, vaikka oppilaan kokemus voisi olla täysin erilainen kuin oletus. Tämä näkyy jokapäiväisessä koulunkäynnissä.

Koulu on kohtaamispaikka, jonne niin lapset kuin aikuiset tuovat omaksumiaan tiedostamattomia sukupuolistereotyyppioita. Kandidaatintyössäni yhteiskunnan ja kulttuurin tuottamaa sukupuolta, siihen liittyviä normeja ja ennakkoluuloja tarkastellaan koulun ja kuvataiteen oppiaineen kontekstissa sekä pohditaan näitä sukupuoleen liittyviä haasteita. Sukupuoli kuvataidekasvatuksen käytänteissä toimii tutkielmani pääasiallisena tutkimuskohteena, mutta koska sukupuoli on osa kokonaisvaltaista koulukulttuuria, tulee nostaa esille myös niitä merkityksiä, joita sukupuoli saa ja sille annetaan koulussa muutoinkin kuin kuvataiteessa.

2.1 Kysymysten asettelu

Tutkimukseni aiheena on koulun sukupuolittuneet käytännöt ja niiden vaikutus kuvataidekasvatuksessa. Tarkoitukseni on pohjata tutkimukseni aiheeseen liittyviin teoksiin, artikkeleihin sekä muihin julkaisuihin, kuten väitöskirjoihin. Sukupuolen vaikutusta kuvataidekasvatuksessa on tutkittu sekä tyttöjen että poikien osalta erikseen, mutta molemmat sukupuolet huomioivaa, sukupuolten välisiä eroja ja yhteneväisyyksiä selvittävää tutkimusaineistoa on saatavilla melko vähän. Aiempi tutkimus pohjautuu pääasiassa joko tyttöjen ja kuvataideopetuksen suhteeseen tai poikien ja kuvataideopetuksen suhteeseen, joten mielestäni olisi tärkeä saada asiasta yhtenevää tietoa.

Vaikka aluksi ajatukseni kandidaatintyössäni käytettävistä tutkimuskysymyksistä oli hyvin kirkkaana mielessäni, huomasin hyvin pian tutkimuskirjallisuuteen tutustuessani, että sukupuolen ja kuvataidekasvatuksen tutkiminen ei ollut lainkaan niin yksinkertaista, kun olin ajatellut. Tutkimuskysymykset muuttivatkin muotoaan läpi prosessin, mutta lopulliseksi kysymykseksi muotoutuivat:

1. Miten sukupuolten tasa-arvo toteutuu peruskoulun kuvataideopetuksessa?
2. Miten opettaja vaikuttaa tasa-arvon toteutumiseen peruskoulun kuvataideopetuksessa?
3. Miten sukupuoli vaikuttaa siihen, millaisia ennakkoluuloja ja -odotuksia oppilaaseen kohdistetaan kuvataidetunneilla?

Tutkimuskysymysten tarkoituksena on selvittää, millaisia merkityksiä sukupuolella on koulun kuvataiteessa ja mitä ongelmia merkitykset pitävät sisällään. Aikaisempien tutkimusten avulla pyrin tutkielmassani esiintuomaan koulumaailman sukupuolittuneita käytäntöjä sekä sukupuoleen liittyviä ongelmia, jotka edelleenkin ylläpitävät epätasa-arvoa sukupuolten välillä. Sukupuoleen liittyviä ongelmia ovat perinteiset sukupuoliroolit ja ihanteet, joiden pohjalta yhteiskunnassa toistuvat stereotypiat ovat rakentuneet osaksi arkipäiväistä elämäämme. Haluankin tutkia, millä tavoin aikaisempi tutkimus osoittaa sukupuolittuneiden käytäntöjen ja sukupuoleen sidottujen stereotyyppien olevan osa koulun ja kuvataidekasvatuksen arkea.

Vastapainoksi löytämilleni sukupuoleen liittyville tasa-arvo haasteille pyrin tutkimuksessani tuomaan esiin myös esitettyjä ratkaisuja sukupuolten yhdenvertaisuuden parantamiseksi koulussa. Kaikkien oppilaiden yhdenvertaisuuteen on pyritty suomalaisessa koulussa jo kauan,

mutta sukupuoleen liittyvät ongelmat ovat yhä ajankohtaisia. Tutkielman onkin tarkoitus ongelmien havaitsemisen ja kartoittamisen lisäksi auttaa opettajaa tiedostamaan omia sukupuolten tasa-arvoa heikentäviä käsityksiään ja tätä kautta auttaa rakentamaan tasa-arvoa.

2.2 Kirjallisuuden valinta ja käyttö

Kandidaatintyöni osalta keskeinen lähdekirjallisuus löytyy pääosin kasvatustieteen ja erityisesti kuvataidekasvatuksen saralta, mutta tämän lisäksi tutkielmassa on mukana sukupuolta käsittelevää tutkimuskirjallisuutta. Tutkimuskirjallisuuden lisäksi perusopetuksen opetussuunnitelma (2014) on yksi keskeisimmistä tutkielmassa mukana olevista julkaisuista.

Tarja Kankkusen (2004) väitöskirja *Tytöt, pojat ja erojen leikki*, joka käsittelee sukupuolen rakentumista koulun kuvataideopetuksen arjessa, toimii yhtenä päälähteistäni. Kankkusen tutkimuksessa nousevat esiin sukupuolten väliset erot koulun kuvataideopetuksessa ja teos nostaa esiin niitä merkityksiä, joita sukupuoli saa koulun kuvataideopetuksen käytännöissä. Kankkusen väitöskirja esittelee, kuinka sukupuolten väliset erot rakentuvat ja miten niitä tullaan ylläpitäneiksi kuvataiteessa. Myös Kankkunen käsittelee väitöskirjassaan tässäkin tutkielmassa esiin nousevaa Barrie Thornen (1993) *Gender Play. Girls and Boys in Classroom* -teosta, joka nostaa esiin havainnon siitä, että sosiaalisesti tuotettuja sukupuolirajoja paitsi rakennetaan, myös horjutetaan koulun kuvataideopetuksenkin yhteydessä.

Marjo Räsänen (2008) puolestaan tutkii lapsen esteettistä ja taiteellista kehitystä ottaen mukaan sukupuolet huomioivan lähestymistavan. Räsänen mukaan lapsen sukupuoli-identiteetin rakentuu kuvallisen ilmaisun myötä yhdessä luovuuden kanssa. Sukupuoliteeman lisäksi Räsänen teos sisältää ajatuksia kuvataideopetuksen, taiteen ja taiteellisuuden suhteesta, jotka ovat keskeisiä kuvataideopettajan työn kannalta.

Kasvatuksen sukupuolittavia käytäntöjä tuo esiin Outi Ylitapio-Mäntylän teos *Villit ja kiltit* (2012). Teos antaa kasvattajalle keinoja tarkkailla omia toimintamallejaan sukupuolten välisen tasa-arvon edistäjänä. Varhain aloitettu tasa-arvokasvatus kehittää yksilöitä, jotka uskaltavat valintoja, jotka ovat irrallaan yhteiskunnallisista sukupuolirooleista. Sukupuoliasenteiden tiedostaminen on tärkeää ammattikasvattajille, jotta lapsia osattaisiin rohkaista ja tukea yli sukupuolittuneiden käytänteiden.

Tuula Vanhatapio (2010) on tutkinut, miten pojat kokevat kuvataidekasvatuksen ja millaiset stereotypiat ja ennakkoluulot rajoittavat poikien kuvataideharrastusta. Tämän lisäksi Vanhatapion tutkimuksen toinen tehtävä oli kehittää kuvataideopetusta poikien näkökulmasta. Kuvataideharrastus on pojille yksi mahdollisuus käsitellä omaa maailmakatsomustaan, sosiaalisia suhteita ja yhteiskuntaa. Poikien huomioinen ja poikien maailman huomioiminen koulun kuvataideopetuksessa on osa kuvataideopetuksen tasa-arvoa.

Tuula Gordon ja Elina Lahelma (1992) ovat tyttö tutkimusartikkelissaan *Tyttöjen toiseus opetuksessa ja koulutuksessa* tutkineet koulua tyttöjen näkökulmasta. Tutkimuksessa esiin nousee sukupuolen kytkeytyminen yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin tekijöihin, mutta tuodaan toisaalta esiin myös sukupuoleen liittyvä moninaisuus ja erilaisuuden kirjo. Opettajan ymmärrys sukupuolen moninaisuudesta ja sukupuolisensitiivinen lähestymistapa koulun kuvataideopetuksessa nouseekin esiin tässä kandidaatintutkielmassa.

3 Tutkielman lähtökohdat ja perustelu

Tutkielman aihe lähti liikkeelle keskustelusta, joka perustui käsityksiin, stereotypioihin ja enakkoluuloihin. Pitää kuitenkin paikkansa, että tavoitteet yhdenvertaisuudesta ja tasapuolisuudesta ovat tunnustetusti suomalaisen koulun parhaimpia puolia. Opetus pyrkii tähtäämään kokonaisvaltaisuuteen ja oppilaiden toiveita ja ajatuksia pyritään kuuntelemaan heitä koskevassa päätöksenteossa. Ongelmana näyttäisi kuitenkin yhä olevan sukupuolten välisen tasa-arvon toteuttamisen hankaluus. Vaikka oppilaat ovat lähtökohtaisesti tasa-arvoisia, voivat hyvinkin pienet, tiedostamattomat tekijät vaikuttaa sukupuolten välisen epäyhdenvertaisuuden syntymiseen. (Suortamo, 2010, 9).

Kandidaatintutkielmaani pohjustavat Suomen lainsäädäntö sekä peruskoulun opetussuunnitelma. Suomen laki pyrkii sukupuolten väliseen tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen koulussa. Lait tasa-arvosta ja yhdenvertaisuudesta heijastuvat opetussuunnitelmaan, minkä vuoksi on opettajan velvollisuus pyrkiä työssään ehkäisemään kaikenlaista syrjintää. Tämän lisäksi tutkimuksessani avataan opetussuunnitelmaa laajemmin kuvataidekasvatuksen osalta, sillä tutkimukseni painottuu kuvataidekasvatuksen sukupuolittuneisiin käytänteisiin.

3.1 Lainsäädäntö yhdenvertaisesta koulutuksesta

Tasa-arvo sukupuolten välillä ei aina ole ollut itsestäänselvyys ja suomalaisten koulujen opetussuunnitelmaan tavoite sukupuolten välisestä tasa-arvosta saapuikin vasta vuonna 1983, mikä on kaksi vuosikymmentä myöhemmin kuin muissa Pohjoismaissa. Samana vuonna Suomessa astui voimaan tasa-arvolaki, joka edellytti tasa-arvon toteuttamista myös kouluissa ja oppilaitoksissa. (Syrjäläinen & Kujala, 2010, 27-28) Tällä hetkellä voimassa oleva tasa-arvolaki velvoittaa oppilaitoksia huomioimaan tasa-arvon opetussuunnitelmissaan. Koulussa tyttöjä ja poikia kohdellaan sukupuolistereotypioihin perustuen eri tavoin ja myös heidän koulumenestystään arvioidaan eri perustein, vaikka opettajat usein eivät tätä itse tiedostakaan. (Kuusi, Jakkusihvonen & Koramo, 2009, 27).

Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (1 § (30.12.2014/1329) estää sukupuoleen kohdistuvaa syrjintää sekä edistää sukupuolten välistä tasa-arvoa. Lain tarkoituksena on tämän lisäksi estää sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmentämiseen perustuva syrjintä. (<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1986/19860609> 27.6.2017)

Tasa-arvon toteuttaminen koulutuksessa ja opetuksessa (5 § (30.12.2014/1329) velvoittaa viranomaisten ja koulutusta järjestävien tahojen huolehtivan siitä, että jokaisella on sukupuolesta riippumatta samat mahdollisuudet koulutukseen ja ammatilliseen kehitykseen sekä että opetus, tutkimus ja oppiaineisto tukevat tämän lain tarkoituksen toteutumista. Tasa-arvoa tulee edistää koulutuksessa ja opetuksessa lasten ikä ja kehitystaso huomioon ottaen. (<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1986/19860609> 27.6.2017)

3.2 Sukupuoli ja tasa-arvo osana perusopeuksen opetussuunnitelmaa

Koulun perusopetuksella on tärkeä tehtävä sukupuolten välisen tasa-arvon edistämässä ja sukupuolitietoisuuden parantamisessa (Opetushallitus, 2015, 7). Suomi valtiona on sitoutunut edistämään sukupuolten tasa-arvoa erilaisin lakien, säädöksiin, ohjeiden ja sopimusten avulla. Esimerkiksi perustuslaki sekä kansainväliset ihmisoikeussopimukset vaativat yhdenvertaisuuden toteutumista kaikkialla. Kansainvälisesti Suomea pidetään hyvin tasa-arvoisena valtiona, mutta Suomessa kuitenkin edelleen vakavia tasa-arvo-ongelmia, jonka vuoksi työtä sukupuolten tasa-arvon edistämiseksi on tehtävä. Tasa-arvotyöllä edistetään sitä, että kaikkien ihmisten osaaminen tulee yhteiskunnan käyttöön. (Opetushallitus, 2015, 9).

Suomen perustuslaki ja yhdenvertaisuuslaki yhdessä tasa-arvolain kanssa velvoittavat oppilaitoksia huolehtimaan siitä, että jokaisella ihmisellä on sukupuolesta riippumatta samat mahdollisuudet koulutukseen (POPS 2014, 14). Perusopetuksen opetussuunnitelma rakentuu elämän ja ihmisoikeuksien puolustamiseen ja kunnioittamiseen edistäen näin hyvinvointia kouluissa. Tavoitteet tasa-arvosta ja yhdenvertaisuudesta ohjaavat perusopetuksen kehittämistä (POPS 2014, 16). Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden 2014 mukaan opetuksen tulee olla sukupuolitietoista. Tällä on suuri ero aiempaan, sillä vuoden 2004 perusopetussuunnitelma oli pääosin sukupuolineutraali, jota kriittisten arvioiden mukaan voitiin pitää jopa sukupuolten lähtökohtaisia eroja korostavina. (Opetushallitus, 2015, 18)

Koulun perusopetuksen yhteiskunnallisena tehtävänä on luoda tasa-arvoa, yhdenvertaisuutta ja oikeudenmukaisuutta. Lisäksi perusopetuksen tehtävänä on lisätä inhimillistä pääomaa, kuten

osaamista, ja sosiaalista pääomaa, kuten vuorovaikutusta ja luottamusta. Inhimillinen ja sosiaalinen pääoma yhdessä edistävät niin yksilöllistä kuin yhteiskunnallista hyvinvointia sekä kehitystä. Perusopetuksen päämääränä onkin yhdeltä osin torjua eriarvoisuutta ja syrjäytymistä sekä edistää sukupuolten välistä tasa-arvoa. Tyttöjen ja poikien yhdenvertainen kannustus eri oppiaineissa lisää tietoa ja ymmärrystä sukupuolen moninaisuudesta. Sukupuoleen sidottuja roolimalleja pyritään poistamaan auttamalla oppilaita tunnistamaan omat mahdollisuutensa ja rakentamaan oppimispolkunsa sukupuoleen katsomatta (POPS 2014, 18). Opetussuunnitelma kannustaa oppilaita suhtautumaan mahdollisuuksiin avoimesti ja toimimaan erilaisissa tilanteissa joustavasti ja luovasti sekä etsimään erilaisia ratkaisutapoja ongelmiin sekä tunnistamaan kiinnostuksenkohteitaan omista lähtökohdistaan, perinteisten sukupuoliroolien ja muiden roolimallien vaikutukset huomioiden. (POPS 2014, 24).

Koulun toimintakulttuuria rakentavat sekä tiedostetut että tiedostamattomat tekijät. Tämä vaikuttaa kaikkiin koulu yhteisön jäseniin riippumatta siitä, tunnistetaanko toimintakulttuurin merkitys ja vaikutukset vai ei. Opettajien ja koulun muun henkilökunnan tapa toimia ja suhtautua asioihin välittyy oppilaille, jotka omaksuvat tätä kautta koulu yhteisön arvoja, asenteita ja tapoja. Näin esimerkiksi vuorovaikutuksen ja kielenkäytön mallit sekä sukupuoliroolit välittyvät eteenpäin oppilaille, joko tahallisesti tai tahattomasti. Toimintakulttuurin ei-toivottujen piirteiden ja niiden vaikutusten tunnistaminen ja korjaaminen ovat yksi merkittävä osa toimintakulttuurin kehittämistä. (POPS 2014, 26).

Peruskoulu aikana oppilaiden käsitys omasta sukupuoli-identiteetistä ja seksuaalisuudesta syvenee. Koulu sukupuolittietoisena yhteisönä vaikuttaa arvoillaan ja käytänteillään sukupuolten väliseen tasa-arvoon ja tukee oppilaiden identiteetin rakentumista. Oppiva yhteisö kannustaa oppilaita tunnistamaan omat mahdollisuutensa sekä suhtautumaan eri oppiaineisiin, tekemään valintoja ja sitoutumaan opiskeluun ilman sukupuoleen sidottuja käyttäytymismalleja. Oppimisympäristöjä, työtapoja ja opetusmateriaaleja valitsemalla ja kehittämällä luodaan näkyvyyttä oppilaiden moninaisuuden arvostamiselle. (POPS 2014, 28).

3.3 Kuvataideopetuksen paikka perusopetuksen opetussuunnitelmassa

Kuvataidekasvatuksen tehtävä peruskoulussa on ohjata oppilaita tutkimaan ja ilmaisemaan maailmaa taiteen keinoin. Kuvia tuottamalla ja niitä tulkitsemalla vahvistetaan oppilaiden identiteettien rakentumista, kulttuurista osaamista ja yhteisöllisyyttä. Oppilaiden omat kokemukset,

mielikuvitus ja kokeileminen muodostavat pohjan kuvataiteen opetukselle. Kuvataiteen opetuksen avulla oppilas ymmärtää taiteen, ympäristön ja muun visuaalisen kulttuurin ilmiöitä sekä oppilaalle kehittyy taitoja arvottaa todellisuutta ja vaikuttaa siihen. Kulttuuriperinnön tuntemus lisääntyy kuvataidekasvatuksen myötä ja kulttuuriperinteet siirtyvät näin eteenpäin. Kuvataideopetus tukee myös oppilaiden kriittisen ajattelun kehittymistä sekä kannustaa ottamaan osaa niin omaan elinympäristöön kuin yhteiskuntaan liittyvissä asioissa. Kuvataiteen opetuksessa luodaan siis pohjustuksia oppilaiden yhteiskunnalliselle toimijuudelle. (POPS 2014, 266).

Peruskoulussa kuvataiteen tunneilla työskentely kehittää oppilaita kokemukselliseen, moniaistiseen ja toiminnalliseen oppimiseen. Oppilaat tarkastelevat kuvataidetta ja visuaalista kulttuuria historiallisista ja kulttuurisista näkökulmista niin koulussa kuin yhteistyössä muun opetuksen ja koulun ulkopuolisten tahojen kanssa. Oppilaita ohjataan käyttämään monipuolisesti erilaisia välineitä, materiaaleja, teknologioita ja ilmaisun keinoja. Opetuksessa tutustutaan erilaisiin näkemyksiin taiteen tehtävistä. Samalla oppilaiden monilukutaito kehittyy ja oppilaat oppivat muita tiedon tuottamisen tapoja kirjallisen ja suullisen kerronnan ohelle. (POPS 2014, 266).

Vuosiluokilla 1–2 oppilaiden omakohtaista suhdetta kuvataiteeseen ja visuaaliseen kulttuuriin pohjustetaan aistien ja koko kehon yhteistyöllä. Alkuopetuksessa oppilaita tuetaan mielikuvien käyttöön kuvia tuottaessa, avataan, kuvataiteen käsitteistöä sekä tutustutaan kuvallisen tuottamisen keinoihin. Ensimmäisen ja toisen luokan kuvataideopetuksessa toiminnallisuus ja leikinomaisuus ovat keskeisessä roolissa, vaikkakin oppilaita rohkaistaan pitkäjänteiseen oppimiseen ja työskentelyyn. Kuvien tekoa ja niiden tulkintaa harjoitellaan myös tieto- ja viestintäteknologian avulla. Kuvataideopetus kannustaa yhteistyöhön, kokemusten ja ajatusten jakamiseen sekä palautteen antamiseen ja vastaanottamiseen. (POPS, 2014, 143).

Vuosiluokilla 3–6 oppilaat syventämän omaa suhdettaan kuvataiteeseen, kun taas 1-2 luokilla lähiympäristön merkitys on ollut keskeisessä asemassa kuvataideopetuksessa. Kuvataiteen opitunneilla oppilaita rohkaistaan monipuoliseen kuvailmaisun, erilaisiin kuvan tuottamisen keinojen kokeiluun ja tekniikoiden harjoitteluun sekä omien kuvallisten taitojen tavoitteelliseen kehittämiseen. Opetuksessa tarkastellaan taiteen vaikutuksia mielipiteisiin, asenteisiin ja toimintatapoihin niin oppilaiden omassa elinympäristössä kuin yhteiskunnassa. Oppilaita ohjataan tutkimaan taiteilijoiden ja muun visuaalisen kulttuurin tekijöiden tavoitteita ja rooleja eri ai-

koina sekä erilaisissa kulttuurisissa yhteyksissä. Opetuksessa tuetaan oppilaiden yhdessä toimimisen edellytyksiä ja käytäntöjä. Kuvien tuottamisen ja tulkinnan taitoja syvennetään hyödyntämällä vastuullisesti tieto- ja viestintäteknologiaa ja verkkoympäristöjä. (POPS 2014, 266).

4 Tavoitteena sukupuolisesti tasa-arvoinen koulu

4.1 Muodollisesta sukupuolineutraaliudesta sukupuolisensitiivisyyteen

Edellisen opetussuunnitelman ollessa voimissaan koulu oli muodollisesti sukupuolineutraali ja opetussuunnitelma oli kirjoitettu ikään kuin sukupuolella ei olisi merkitystä koulussa. Sukupuolet kuitenkin välittyivät koulun arjessa sukupuolineutraalista opetussuunnitelmasta huolimatta (Gordon & Lahelma, 1992, 318). Havaittiinkin, että opetuksessa ja kasvatuksessa sukupuolineutraali ajattelu johtaa helposti kokonaisvaltaiseen sukupuolen huomiotta jättämiseen, sillä sukupuolten neutraalius pyritään käsittämään tasaisuutena ja samanlaisena toimintatapana oppilaiden yksilöllisistä eroista huolimatta. Sukupuolineutraalius ei siis automaattisesti takaa oppilaiden tasa-arvoista kasvatusta ja kohtelua vaan se voi estää kasvatuksen sukupuolittuneiden käytäntöjen huomaamisen ja niihin puuttumisen. (Ylitapio-Mäntylä, 2012, 25).

Sukupuolisensitiivisyys puolestaan on kasvattajan taitoa tarkastella sukupuolta myös sosiaalisesta ja kulttuurisesta näkökulmasta eikä ainoastaan biologiselta kantilta. Sukupuolisensitiivisyys on taitoa havaita niin omia kuin toistenkin kasvattajien sukupuolittuneita käytäntöjä. (Ylitapio-Mäntylä, 2012, 25).

4.2 Biologinen, kulttuurinen ja sosiaalinen sukupuoli

Sukupuoli ei ole vain biologinen ominaisuus, jonka mukaan synnymme tietynlaisina ruumiillisina olentoina, vaan se tulee ymmärtää laajasti myös sosiaalisena ja kulttuurisena ilmiönä (Ylitapio-Mäntylä, 2012, 16). Yhteiskunnalliset ja kulttuuriset normit vaikuttavat yksilön sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmentämiseen asetettuihin normeihin ja käytösmalleihin. (Arnesen, 1999, 23.)

Sukupuolten välisiä eroja on vuoroin tuotu esiin ja pyritty häivyttämään läpi länsimaisen historian. Kulttuurisesti ja sosiaalisesti sukupuolta tuotetaan ylläpitämällä tiettyjä miehiseksi tai naisiseksi kulttuurisesti sukupuolittuneita tekoja, kuten eleitä, asentoja ja puhetapoja. Sukupuolet ja niille ominaiset käyttäytymispiirteet eivät siis ilmaannu ilman sosiaalisen ja kulttuurisen yhteiskunnan vaikutusta. (Saresma, Rossi & Juvonen, 2010, 25-26).

Kulttuurinen sukupuoli pitää sisällään sukupuoleen liittyvät mielikuvat, ennakkoluulot, odotukset, käsitykset ja muut ilmenemismuodot. Kulttuurinen sukupuoli käsittää pohjoismaisissa yhteiskunnissa laajan ja vaihtelevan ilmenemismuotojen kirjon. (Arnesen, 1999, 23.)

Sosiaalisesti tuotettu sukupuoli käsittää ne yhteiskunnalliset edellytykset ja ehdot, jotka kulloinkin vallitsevat. Biologinen sukupuoli osin määrittää näitä ehtoja, mutta myöskin vaikuttaa niihin. Monissa maissa ja kulttuureissa ihmisillä on sukupuolesta riippuen erilaiset mahdollisuudet ja olosuhteet kouluttautua, käydä töissä tai päättää omista asioistaan (Arnesen, 1999, 23). Sosiaalinen sukupuoli on siis kulttuurisesti rakennettu, oli sukupuoli biologisesti kuinka muuttumaton tahansa. Ei voida myöskään olettaa, että biologisia sukupuolia olisi vain kaksi, kuten ei sosiaaliakaan ole. Sosiaalista sukupuolta ei tulisi kuitenkaan mieltää vain kulttuuriseksi merkityksenannoksi, joka kohdistuu edeltä annettuun biologiseen sukupuoleen. (Butler, 2006, 54-56)

Sukupuoli onkin perinteisesti vahva yhteiskunnallisen toimijuuden, osallisuuden, vallan ja toimimistilan määrittäjä. Sukupuolten roolit, tehtävät ja odotukset luokitellaan naisille ja miehille tasa-arvosta huolimatta, vaikkakin käytännöt hieman vaihtelevat ja liikkuvat yhteiskunnan kehityksen mukana. Tämä näyttäytyy kulttuurissamme käytännössä siten, että miehille on suunnattu voimakas, vauhdikas ja aktiivinen maailma ja naisille puolestaan herkempi, rauhallisempi ja arkinen tehtäväkenttä. Yhteiskunnan ylläpitämät käsitykset siitä, millainen naisen tai miehen tulisi olla rajaavat ihmisen oikeutta oman elämänsä suuntaamiseen. (Harinen & Käyhkö, 2002, 147-151).

Oppilaan tietoisuus omasta sukupuolesta ja ymmärrys siitä, mitä se oppilaalle itselleen merkitsee, tukee yksilöllisen sukupuoli-identiteetin vahvistumista. Tietoisuus sukupuolesta ja sukupuoli-identiteetistä on prosessi, joka jatkuu läpi elämän, ja jolle tulisi antaa hyvät lähtökohdat jo lapsuudessa. Sukupuolen kehitykseen vaikuttavat myös yksilölliset piirteet ja elämäkokemukset. (Arnesen, 1999, 23.)

4.3 Mitä merkityksiä sukupuoli saa koulussa

Suomalaista peruskoulua on tutkittu sukupuolinäkökulmasta jo 1980-luvulta lähtien ja sen näennäisesti sukupuolineutraaleja opetussuunnitelmia, jotka sukupuolittuvat opetuksen käytän-

nöissä, on tunnistettu ja pyritty kehittämään oppilaiden yksilöllisyyttä paremmin tukeviksi. Peruskoulu ei ainoastaan tarjoa tietoja ja taitoja oppilaille vaan sillä on syvemmälle ulottuvaa valtaa arvojen luomisessa ja yksilöiden identiteettien rakentumisessa. Kasvatus ja koulutus nähdään eräänlaisena yhteiskunnallisen vallan käyttönä, joka muokkaa yksilöitä kulttuurinsa sopivaksi määrittelemiin sukupuolen ilmentämisen rooleihin. Kasvatustieteessä sukupuolentutkimus onkin yhteiskunnallisesti orientoitunutta koulutustutkimusta, joka tarkastelee sukupuolten näkökulmasta koulutuksen yhteiskunnallisia ja yksilöllisiä merkityksiä sekä tuo esiin kasvattajien ja opetuslaitosten merkityksen sukupuolittuneiden käytänteiden tunnistamisessa ja niihin puuttumisessa. (Saresma, Rossi & Juvonen, 2010, 278).

Kun lapsi aloittaa koulun, opitaan heti aluksi, että koulussa tehtävä työ on erilaista kuin kotona. Koulussa työskentely on tietojen ja taitojen kartuttamista yhdessä muiden saman ikäisten kanssa ja usein tytöiltä ja pojilta odotetaan jo koulun alkaessa erilaisia kiinnostuksenkohteita ja erilaisia käyttäytymismalleja. (Ibry & Brown, 2011, kappale 2).

Sukupuolta saatetaan pyrkiä häivyttämään tai piilottamaan koulussa, mutta toisaalta sukupuoli koulun sisällä on selkeä ja kahtia jaettu: oppilaat jaotellaan tyttöihin ja poikiin ja kummallekin sukupuolelle on erilaisia odotuksia niin käyttäytymisen kuin koulumenestyksenkin suhteen. Koulussa sukupuolta tuotetaan, rakennetaan, luetaan ja tulkitaan puheessa, teksteissä, vaatteilla ja ruumiillisuutena. Sukupuolta tarkastellaan niin opettajien kuin oppilaidenkin puolelta ryhmäominaisuutena, eli kaikilla samaan sukupuoliryhmään kuuluvilla oletetaan olevan yhteneviä ominaisuuksia. (Palmu, 1999, 181-182).

Kasvatus koulussa koostuu arkisista toiminnoista ja niinpä koulussa ilmeneviä sukupuolittuneita käytänteitä on vaikea tunnistaa ja nähdä ongelmana. Koulun toimintatavat, jotka vahvistavat tyttöjen esimerkillisyyttä ja poikien toimeliaisuutta, luovat toimintaympäristön, joka helpottaa opettajien työtä tehdessään siitä ennalta-aavistettavaa. Ongelmana onkin se, miksi tyttöjen vaaditaan olevan auttavaisia niin kotona kuin koulussa kun taas pojille annetaan ikään kuin lupa olla vilkkaita ja aktiivisia (Saresma, Rossi & Juvonen, 2010, 279). Stereotypiat sukupuolesta ja heteronormatiivisuudesta elävät siis yhä peruskoulussa ja niitä ylläpitävät koulumaailman tavat ja käytänteet. Heteronormatiivisuuteen liittyy ajatus tietynlaisesta sukupuolisuudesta tai seksuaalisuudesta: siihen liittyy käsitys miehen ja naisen muodostamasta perherakenteesta ja sukupuoliroolien mukaisista tehtävistä ja käyttäytymismalleista. Esimerkiksi opettaja tahtomattaan omassa opetuksessaan tuottaa heteronormatiivista mallia kertomalla, kuinka äidin ompelupakista löytyy neula ja lankaa. (Riitaoja, 2007, 177).

Kulttuurissamme sukupuoli määrittää tyttöjen ja poikien rooleja varhaiskasvatuksesta aina työelämään saakka. Kuitenkaan sukupuolen ei tulisi olla este tytön kiinnostukselle poikamaisiksi määriteltyihin asioihin tai pojan kiinnostukselle tyttömäisiksi määriteltyihin asioihin. Sukupuolelle kohdistetut odotukset korostuvat koulussa erilaisissa arkisissa tilanteissa ja kasvatuksessa yleensä huomaamatta (Ylitapio-Mäntylä, 2012, 15). Esimerkiksi tyttöjen ja poikien koulumenestykseen suhtaudutaan eri tavalla: menestyvä poika on älykäs ja jos poika ei menesty, häntä ei koulunkäynti kiinnosta. Menestyvä tyttö puolestaan on kiinnostunut opiskelusta ja mikäli hän ei menesty, hän ei ole älykäs. Sukupuolittuneet käytännöt ovat yhteiskuntaamme juurtuneita ajatuksia siitä, millaisia tyttöjen ja poikien tulisi olla. (Vanhatapio, 2010, 54).

Kun etsitään syitä tyttöjen ja poikien erilaiseen koulumenestykseen, kouluviihtyvyyteen ja erilaisiin asenteisiin oppimista kohtaan, on usein nostettu esiin, että perinteinen koulu ei sovi aktiivisille pojille. Samalla kuitenkin pidetään itsestäänselvyytenä, että koulu sopii tytöille. Useat tutkimukset koulun arkikäytännöistä ovat ristiriidassa näitä käsityksiä kohtaan kiistäen perinteiset sukupuoliroolit koulussa. Yleinen huoli poikien huonosta koulumenestyksestä kätkee usein taustalleen oletuksen tytöistä menestyvinä ja kuuliaisina oppilaina. (Kuusi, Jakku-Sihvonen Koramo, 2009, 65).

Jo lapsuudesta saakka sukupuolet asetetaan usein toistensa vastakohtiksi ja niiden ajatellaan täydentävän toisiaan. Pääsääntöisesti ajatus siitä, että ihminen on joko nainen tai mies, ohjaa koulumaailman käytänteitä. Sukupuolet ovat yhä selkeästi rajattuja toiseuden poissulkevia. Koulun tilat jaetaan selkeästi tytöille ja pojille vessojen, pukuhuoneiden ja peseytymistilojen osalta, ja vieläpä niin, että tyttöjen ja poikien tilat ovat vierekkäin tai vastatusten. Oppilaat ja kaantuvat tai heidät jaetaan sukupuolen mukaisesti ryhmiin niin opetustilanteissa, välitunneilla kuin koulun tilaisuuksissa. (Lehtonen, 2003, 240).

Oppilaita usein käsitellään, hahmotetaan ja puhutellaan sukupuolen mukaisina ryhminä: ”Työt, olkaapa nyt siellä kiltisti”, ”Pojat, pitäkää kiirettä”. Sukupuolen tuottaminen verbaalisesti helpottaa opettajan työtä puhuteltaessa lapsia sukupuolen mukaisina ryhminä. Sukupuoliryhmien sisäistä yhtenäisyyttä ja yhteishenkeä pyritään korostamaan ja samaa sukupuolta edustavien samankaltaista käyttäytymistä pidetään tavoiteltavana asiana. Opetusryhmiä muodostettaessa tytöt ja pojat saatetaan sekoittaa keskenään, koska stereotyyppisesti ajatellaan, että tyttöjen kiltteys ja avuliaisuus yhdistyneenä poikien vilkkauteen ja rohkeuteen tuottaa hyvän lopputuloksen. Myös pulpettien ja istumapaikkojen järjestely tyttö-poika-pareihin tai sekaryhmiin on tuttu käytäntö monissa luokahuoneissa, mikä perustuu ajatukseen siitä, että luokan työrauha säilyisi

näin parempana. Oppilaiden jaottelu sukupuoliryhmien mukaan toimii näin myös sosiaalisen kontrollin keinona opettajan pitäessä järjestystä luokittelemalla oppilaita tyttöihin ja poikiin kertomalla, kuinka tyttöjen tulee olla tottelevaisia ja kilttejä kun taas pojille sallitaan huolimattomuus ja vauhdikkuus. (Lehtonen, 2003, 240; Thorne, 1993, 34-37).

Koulu ylläpitää arkikäytänteitä, joilla osittain vahingossa vahvistetaan ja ylläpidetään sukupuolten stereotyyppistä toimintaa ja asenneilmapiiriä. Sukupuolittuneet käytännöt elävät siis koulun arjessa. Tyypillisesti pojat saavat tyttöjä enemmän huomiota ja valvontaa, koska heidän ajatellaan tarvitsevan sitä. Tytöt puolestaan otetaan mukaan apuopettajiksi tai hiljaisiksi aher-tajiksi. Opettajat helposti vahvistavat lapsia stereotyyppisten sukupuoliroolien mukaisiksi oppilaisiksi niin puhuessaan kuin käyttäytymisellään. Tutkimukset ovat kuitenkin osoittaneet, että sukupuolittuneet stereotypiat ja käyttäytymismallit tiedostava opettaja voi omalla toiminnallaan vastustaa sukupuolistereotyyppistä kasvattaessaan lapsia. Peruskoulun laadun kehittämisen kan-nalta olisikin tärkeätä kehittää koulun arkisia käytänteitä sukupuolisensitiiviseen tutkimukseen perustuen. (Ibry & Brown, 2011, kappale 1; Kuusi, Jakku-Sihvonen Koramo, 2009, 66).

5 Sukupuoli osana kuvataidekasvatusta

5.1 Sukupuolittuneet käytännöt kuvataidetunneilla

Kuvataidekasvatus on identiteettityötä, jossa oppilas tuottaa ja tulkitsee kuvia sekä pohtii itseään ja ympäröivää maailmaa omasta näkökulmastaan. Koulun kuvataidekasvatus lisää oppilaiden valppautta erilaisuuden kohtaamiseen ja eettiseen suhtautumiseen itselle vieraisiin asioihin. Kuvataidekasvatuksen avulla oppilaiden käsitys omasta itsestä, sukupuolesta ja sukupuolten moninaisuudesta kehittyy ja vahvistuu. (Räsänen, 2008, 252).

Koulun kuvataidekasvatuksessa sukupuolistereotyytiat ja sukupuolittuneet käytännöt toteutuvat opettajien toiminnassa ja näkemyksissä, joiden mukaan tytöt ajatellaan usein tunnollisina, huolellisina ja viimeisteltyyn lopputulokseen pyrkivinä, kun taas poikien tapa tehdä taidetta on usein persoonallisempi ja voimakkaampi. Lisäksi tyttöjen ja poikien oletetaan olevan kiinnostuneita kuvataiteen eri osa-alueista. Oletus on, että tytöt nauttivat maalaamisesta ja piirtämisestä, kun taas poikia kiinnostaa enemmän muotoilu ja rakentelu. Tyttöjen ajatellaan olevan tunnollisia, rauhallisia ja tarkkoja kuvataiteen tunneilla, kun taas ennako-oletukset poikia kohtaan voivat olla päinvastaisia. Perinteisten stereotyypioiden mukaan pojat piirtelevät autoja, kun taas tytöt luovat hyvinkin esteettisiä teoksia eri tekniikoin. Edellä mainitut stereotyytiat mahdollistavat sukupuoliroolien ja sukupuolittuneiden käytänteiden toteutumisen koulussa. (Kankkunen, 2004, 7).

Oppilaiden yksilölliset erot korostuivat kuvataiteen oppiaineessa niin oppilaiden yleisessä käyttäytymisessä kuin myös kuvataiteen oppiaineen sisällä. Opettajat kokevat tytöt useimmiten kuvataiteessa helppoina oppilaina, tämä ilmenee esimerkiksi siinä, että opetettava asia koetaan helpommaksi havainnollistaa tytöille, koska tyttöjä pidetään rauhallisempina ja tunnollisempina kuin poikia. Opettajat mieltävät tyttöjen työskentelyn niin prosessin kuin lopputuloksen osalta tasaiseksi, sillä heillä on enemmän keskittymiskykyä ja luovuutta, kun taas poikien ajatellaan tyytyvän tyttöjä useammin hutilointiin ja nopeisiin suorituksiin. Poikien heikkoutta kuvataiteessa on pyritty selittämään esimerkiksi poikien tietotekniikkaharrastuksilla: pojat ovat tottuneet kuvan helppoon muokkaamiseen teknologian avulla ja näin kuvan tekemisen perinteiset keinot ovat jääneet vähemmälle harjoittelulle. Poikien mekaanisuuden nähdään korostuvan kuvataiteen tunneilla varsinkin muotoilussa, grafiikassa ja perspektiivipiirustuksessa, joita perinteisesti on pidetty poikia kiinnostavina kuvataiteen muotona. Tyttöjen sen sijaan uskotaan

tyytyvän piirustukseen ja maalaamiseen (Rannanjärvi, 2001, 85). Lisäksi poikien tyttöjä heikommat taidot kuvataiteessa osin selittyvät sillä, etteivät pojat harrasta vapaa-ajallaan piirtämistä tai kirjoittamista, jolloin kynä ja sivellin jäävät vieraammiksi esineiksi kuin tytöille. (Keskinen & Lehtonen, 1998, 31).

Kuvien tuottamisen avulla rakennetaan identiteettiä. Koulun kuvataiteessa tämä tarkoittaa sitä, että oppilaat rakentavat sukupuolta sosiaalisesti ja kulttuurisesti nousevien aihevalintojen perusteella. Oppilaat valitsevat tiedostamattaan aihealueita, joiden kokevat olevan sukupuolelleen sopivia ja usein heitä myös palkitaan siitä opettajan ja vertaisryhmän toimesta. Oppilaat siis aihevalinnoillaan ilmentävät yhteiskunnassamme vallitsevaa sukupuolikategorisointia, joissa tyttöihin yhdistetään hoiva ja huolenpito ja poikiin taas toiminta ja seikkailut. Vaikka useimmat lasten aihevalinnat ja ilmaisutavat ovat kulttuurisesti sidoksissa sukupuoleen, sekä tytöt että pojat käsittelevät voimaan, pätevyyteen, sääntöihin ja sosiaalisiin suhteisiin liittyviä teemoja. (Räsänen, 2008, 53).

Vaikka tyttöjen ja poikien taiteen tekemisen maailma on osittain yhtenevä teemojen suhteen, voidaan tyttöjen ja poikien työskentelyn jälkeen pitää toisistaan eroavaisena. Sukupuolten välisiä eroja taiteellisen tuotannon sisältöjä kartoittaneissa tutkimuksissa on havaittu poikien tuottavan enimmäkseen suorakulmaisia muotoja, työstävän kuvia vertikaalisuuntaan ja suosivan kulmikkaita viivoja sekä kuvaavan mieluiten dynaamisia aiheita. Tytöt puolestaan tuottavat pehmeitä linjoja, keskittyivät tarkkoihin yksityiskohtiin, välttelivät kulmikkaita muotoja ja tuottavat mieluummin stabiileita aiheita. (Kankkunen, 2004, 101).

Sukupuolesta riippumatta lapset kokevat kuvataiteen ja sen tarjoamat mahdollisuudet eriasteisen merkittävänä omassa elämässään. Joku voi pitää kuvan tuottamista tärkeänä osana tunteiden käsittelyä, toinen puolestaan haluaa tehdä kuvallaan vaikutuksen muihin osoittaakseen osaaamistaan. Lapset voivat myös haluta ottaa kantaa teoksillaan ja joku voi ainoastaan haluta oppia tekemään parempia kuvia. (Rantala, 2001, 36).

Koulun kuvataidetunneilla opitaan, että se, jonka työ valmistuu muita nopeammin, tekee lisätyön tai auttaa opettajaa. Kuvataiteessa yksilölliseen vauhtiin eteneminen saa sukupuolimerkityksiä, sillä valmiiksi ehtivät useimmiten ahkerina pidetyt tytöt, vaikkakin kuvataiteen kaksoistunnitkaan eivät aina tunnu olevan riittävän pitkiä valtaosalle oppilaista. Esimerkiksi tunnin lopulla opettajan useista kehotutkista huolimatta jotkut jatkavat työtään toisten tarttuessa opettajan siivouskehotukseen. Kuvataidetunneilla kuuluu hoitaa omat jälkensä, mutta useimmiten

oppilaat sopivat tai keskenään kuka kerää, pyyhkii, vie tai pesee mitkäkin välineet. Pojilta välineiden hakeminen sujuu, mutta siivoamiseen tarttuminen näyttää olevan hankalampaa kuin tytöille opettajan ylläpitämistä sukupuolirooleista johtuen. (Kankkunen, 2004, 70-72).

Halu motivoida poikia kuvataiteessa näkyy opettajien otteessa. Tytöt saavat hyviä arvosanoja, mikäli käyttäytyvät sukupuoliroolinsa mukaisesti, keskittyvät ja ovat omatoimisia ilman, että heihin täytyisi erikseen panostaa. Kuvataidetunteja suunnitellessaan opettaja panostaa poikiin ja räätälöi heille mielekästä tekemistä tunneille. Tehtäviä voi pohtia erityisesti poikia ajatellen, sillä ”kiltit ja tunnolliset” tytöt eivät kieltäydy annetusta tehtävästä, vaikkei se olisikaan mieleinen. Itseohjautuvien ja vaivattomien tyttöjen tarpeet saada opetusta ja kannustusta voivat helposti jäädä poikien vaatiman panostuksen varjoon. Tyttöjen syrjään jättäminen ja ainoastaan poikien huomiointi helpottaa näennäisesti opettajan työtä, kun energia tarvitsee suunnata vain osaan luokasta (Kankkunen, 2004, 133). Kankkunen mukaan väitettä tyttöjen tyytyväisyydestä kaikenlaisen kuvataiteellisen puuhastelun äärellä tukee se, että suurin osa tytöistä harrastaa kuvantaidetta jossain muodossa myös vapaa-ajallaan. Osa tytöistä hakeutuu harrastustoimintaan kuvataidekerhoihin, osa taiteilee kotona omaksi ilokseen. Pojat harrastavat myös kuvataidetta vapaa-ajallaan, joskin se on tyttöjen harrastuneisuutta pienempää. Harva poika kuitenkaan pitää kuvataidetta suosikkiaineenaan koulussa, kun taas iso osa tytöistä mieltää kuvataiteen yhdeksi lempiaineistaan. (Kankkunen, 2004, 107).

Kuvataidekasvatuksen sisällöt ovat kulttuurisesti sidoksissa aikaan ja paikkaan, muuttuen yhteiskunnan tarpeiden mukaan. Kuvan tekemisen taitojen, tekniikoiden ja materiaalien tuntemuksen lisäksi tärkeää on ymmärtää mitä kaikkea kuvataide pitää sisällään. Taiteen sisällön ymmärtäminen, sen luomien merkitysten omakohtainen pohtiminen ja taiteen kautta arvojen ja mielipiteiden ilmaisu sekä niiden kriittinen pohdinta tulee esiin kummankin sukupuolen kuvataidekasvatuksen tavoitteita pohtiessa. Opettajan rooli taidekasvattajana on opetussuunnitelmauudistusten myötä laajentunut tiedon kaatajasta mielenkiinnon ja tiedonjanon herättelijäksi. Oppimistilanteissa oppilaiden kanssa käytävä keskustelu osoittaa, että vuoropuhelu on alkanut ja oppilaiden omia yksilöllisiä kokemuksia hyväksytään tiedon lähteeksi kuvataiteessa (Korkeakoski, 1998, 20). Opettajilla onkin oivallinen tilaisuus tarttua mahdollisuuteen ja pohtia minkälaiset toiminta- ja opetustavat innostaisivat myös poikia kuvataideopetuksessa ja kuinka syrjään jääneet tytöt saataisiin hiljaisista tekijöistä poikien lailla kuvataidetuntien valokeilaan. (Vanhatapio, 2010, 54).

Luovuus on mahdollista jokaiselle oppilaalle sukupuolesta riippumatta, mikäli siihen annetaan mahdollisuus, eivätkä opettajat tukahduta yksilöllistä ja persoonallista luovuutta. Lapsille on ominaista olla luovia ja joustavia: he uskaltavat sukupuolesta riippumatta olla ajoittain poikamaisia tai tyttömäisiä, rohkeita kokeilijoita, herkkiä tulkitsijoita ja järkeviä osallistujia. Persoonallisuuden kieltäminen estää luovuuden esiin pääsyn ja kuvataiteeseen heittäytymisen, tämän vuoksi kasvattajien ei tulisi korostaa, mikä on sopivaa eri sukupuolille. (Karppinen, Puurula, Ruokonen, 2001, 17).

5.2 Opettajan merkitys sukupuolittuneiden käytänteiden tunnistamisessa

Kuvataide on oppilaille loistava tapa tarkastella omia näkemyksiään ja kokemuksiaan ja siksi kuvataide oppiaineena tarjoaa oppilaille ainutlaatuisen mahdollisuuden toteuttaa itseään muihin oppiaineisiin verrattuna. Kuvataiteella on oppiaineena mahdollisuus vaikuttaa oppilaan kasvuun ja kehitykseen useita muita oppiaineita henkilökohtaisemmalla tasolla. Oppiaine tarjoaa oppilaalle mahdollisuuksia tutkia ympäröivää maailmaa ja itseään sekä ylittämään omia rajojaan, mutta tätä varten tarvitaan tukea ja ohjausta. Opettajalla on suuri vaikutus siihen, miten hän kohtelee, opettaa ja arvioi oppilaita kuvataiteen tunneilla. Sukupuoleen sidotut stereotyyppit elävät joko tietoisina tai tiedostamattomina ja on opettajan ammatillisen pätevyyden kannalta tärkeää tiedostaa ja korjata nämä ennakkoluulot. Opettajan tulee kohdella jokaista oppilasta yksilönä ja toteuttaa arviointi ja kuvataideopetus oppilaan henkilökohtaisten tarpeiden mukaan. (Kankkunen, 2004, 148).

Sen sijaan, että erilainen oppilas pyrittäisiin häivyttämään koulun enemmistöön ja valtakulttuuriin, koulu voi myös pyrkiä tekemään erilaiset yksilöt näkyviksi. Tällöin opettajan on korostettava ihmissuhteiden ja yhteisöllisyyden merkitystä päämääränä edistää suvaitsevaisuutta ja tasa-arvoa. (Räsänen, 2008, 269). Kasvatus voi myös pyrkiä kulttuurisen demokratian ja yhteiskunnallisten muutosten edistämiseen. Tällöin oppilaat työskentelevät yhdessä yli rodun, sukupuolen tai erityistarpeiden sekä oppivat kohtelemaan toisiaan tasa-arvoisesti. Opettaja kannustaa oppilaita ihanteiden luomiseen ja tarjoaa välineitä niiden toteuttamiseen. (Räsänen, 2008, 276). Keskeinen osa kuvataideopetusta on vuorovaikutus. Lasten kuvataideopetuksen tulee lähteä ikää vastaavalta kehitystasolta huomioiden jokaisen oppilaan yksilönä, näin opetus-tilanteiden toiminta on oppilaiden lähikehityksen vyöhykkeellä. Hyvä vuorovaikutus ja lapselle sopivan haastavat ja mielenkiintoiset tehtävät lisäävät oppimisen iloa ja motivoivat jokaista oppilasta yksilöllisesti. (Vanhatapio, 2010, 18).

Opettajan toimintamahdollisuudet oman ammattitaidon ja tiedon sekä koulun luomien rajojen sisällä määrittävät, millaista valtaa opettaja käyttää ja minkälaisen määrittelyvallan kohteena hän itse on. Poikien tyttöjä heikomman koulumenestyksen vuoksi ajatellaan helposti, että poikien toiminnallisuus edellyttää uudenlaisia opetusmuotoja. Tällainen ajattelutapa vahvistaa oletusta sukupuolten välisistä sisäsyntyisistä eroista ja jättää huomiotta oppilasryhmien sisäisten, sosiaalisten ja kulttuuristen erojen merkityksen. Lisäksi usein myös tyttöjen ongelmat jäävät vähemmälle huomiolle. On myös todettu, ettei poikien tyttöjä huonompi koulumenestys estä heidän menestystä myöhemmässä elämässä (Saresma, Rossi & Juvonen, 2010, 283-284).

Viime aikoina on keskusteltu runsaasti siitä, että poikien koulumenestys ja -viihtyvyys on tyttöjä alhaisempi. Tämä nähdään yhtenä osasyynä suomalaisten miesten myöhempään syrjäytymiseen ja moniongelmaisuuuteen. Toisaalta kuitenkin miehet sijoittuvat naisia useammin johtaville paikoille ja akateemisiin tehtäviin. (Keskinen & Lehtonen, 1998, 3).

Opettajille on tavanomaista arvioida oppilaiden taitoja ja tietoja heidän kuvataiteessa tekemiensä töiden ja niiden persoonallisuuden perusteella. Helposti oletetaan, että kaikki oppilaat oppivat samalla, opettajan havainnollistamalla tavalla ja samaan tahtiin muiden kanssa ja eroja oppimistuloksissa selitetään sukupuolieroilla. Myös uskomus siitä, että opettajat tulee kouluttaa käyttämään samoja opetusmenetelmiä kaikkien oppilaiden kanssa elää yhä. Opettajan tulee nähdä oppilaat yksilöinä sekä osata tarkastella kriittisesti oppilaidensa lähtökohtia ja intressejä kuvataiteen suhteen. Kuvataiteen arvostelussa tulee tarkastella koko prosessia, kuten ajatus-työtä ja työskentelyn sujuvuutta eikä vain lopputulosta. (Efland, 1998, 51).

Opettaja törmää sukupuoleen liittyviin näkökulmiin päivittäin koulun arjessa ja opettajan tulisi tiedostaa ja ottaa huomioon lähtökohtia, jotka näyttäytyvät käytännön opetuksessa. Oleellista opettajan työn kannalta on pohtia, millaisia tehtäviä opettaja antaa tytöille ja pojille kuvataidetunneilla ja onko tehtävissä eroja sukupuolesta johtuen? Jakautuvatko siivous ja auttaminen tasaisesti kaikille oppilaille, vai vaaditaanko tytöiltä poikia enemmän avuliaisuutta heidän sukupuolensa vuoksi? Opettajan tulee myös tiedostaa, millaisesta työskentelystä hän antaa kiinnostusta oppilaille ja onko palkitsemisessa nähtävissä eroa sukupuolten välillä. Entä ottaako opettaja arvioinnissa huomioon yksilön omat kokemukset, vaikka ne poikkeaisivat sukupuolelle asetetuista normeista? Rohkaistaanko oppilaita tasa-arvoisesti tutkimaan ja kehittämään omia ideoita yli yhteiskunnan laatimien stereotyyppien ja tarkastellaanko valmiita teoksia yhtä lailla samalta viivalta tekijästä riippumatta? Opettajan tulee pohtia, ovatko oppilaat tietoisia naisten ja miesten roolimalleista taidekasvatuksessa? Opetusta suunniteltaessa on otettava huomioon

oppilaiden erilaiset kiinnostuksenkohteet, edellytykset ja tarpeet sekä pohdittava millä tavoin opettajan oma toiminta kohtaa koulukontekstissa sukupuoleen liittyvät kysymykset. (Karvinen, 2003, 147).

Sukupuolen ymmärtäminen sosiaalisena ja kulttuurisena ilmiönä tarkoittaa opettajalta tietoista yhtäläisyyksien ja eroavaisuuksien havainnointia sekä kykyä analysoida kriittisesti sukupuoleen perustuvia kulttuurisia käyttäytymismalleja ja ennakko-oletuksia. Sukupuolitietoinen ja sukupuolen moninaisuuden tunnustava pedagogiikka johtaa parhaimmillaan tasa-arvon saavuttamiseen erotietoisuuden pohjalta. (Arnesen, 1999, 24).

6 Johtopäätökset ja pohdinta

Koulun tehtäväkenttä kasvattajana kumpuaa yhteiskunnallisista tavoitteista ja lähtökohdista ja koulun uudistuminen kulloinkin vallitsevien vaatimusten mukaan pyrkii takaamaan oppilaille parhaat mahdollisuudet kasvaa ja kehittyä. Opetussuunnitelmauudistuksista, opettajien koulutamisesta ja tasa-arvoa tukevien tavoitteiden luomisesta huolimatta koulu ei kuitenkaan täysin ole onnistunut uudistumaan yhteiskunnan edellytysten mukaan, vaan koulu sosiaalisena ja kulttuurisena ympäristönä tuottaa ja uusintaa sukupuolittuneita hierarkioita. (Kankkunen, 2004, 12).

Jo koulun alkaessa oppilaat otetaan vastaan tyttöinä ja poikina. Koulun sisällä oppilaiden jaotelu sukupuolen mukaan korostuu helposti kiireessä ja ihmispaljoudessa. Kuvataidekasvatus osana kouluinstituutiota osallistuu omalta osaltaan perinteisten sukupuolirakenteiden korostamiseen ja sukupuolen sosiaaliseen tuottamiseen. Sukupuoli nousee tärkeäksi keskustelun ja tutkimuksen kohteeksi monissa kuvataidekasvatuksen osa-alueissa, kuten taidehistoriassa, visuaalisessa kulttuurissa ja mediassa sekä kaikessa taiteessa ylipäänsä. Taide ja media tuovat esiin vallitsevia kulttuurisia arvoja sekä luovat uusia, vahvistaen näin jo olemassa olevia käsityksiä sukupuolesta. (Kankkunen, 2004, 12).

Aikaisemman tutkimuksen mukaan voidaan siis todeta, että sukupuoli tuottaa yhä haasteita sekä koulussa että kuvataidekasvatuksessa. Näennäisesti sukupuolineutraali koulu kätkee sisäänsä yhä paljon sukupuolistereotyypistä jaottelua jokapäiväisessä toiminnassaan. Vaikka sukupuolten välistä tasa-arvoa on koulussa pyritty toteuttamaan monella tavoin, ovat sukupuolittuneet käytännöt usein niin tiedostamattomia ja syvälle juurtuneita, että niitä on vaikea havaita. Jokainen suomessa asuva lapsi ja nuori viettää yhdeksän vuotta peruskoulussa ja tuona aikana niin oppilaat kuin koulun henkilökunta tuovat päivittäin omat käsityksensä sukupuolesta ja niihin liittyvät arvonsa mukanaan. Ellei näitä arvoja ja niihin liittyviä haasteita tiedosteta, toteutetaan ja ylläpidetään niitä koulun arjessa, mikä puolestaan jatkaa sukupuolittuneiden käytäntöjen olemassaoloa. Koulua tulisi rakentaa sukupuolisensitiiviseksi, jotta sukupuolten välinen tasa-arvo pääsisi toteutumaan ja sukupuolittuneet käytännöt voitaisiin ennaltaehkäistä.

Tässä tutkielmassa olen pyrkinyt löytämään yhtenäisen tavan liittää lähdekirjallisuudesta kumpuavaa tutkimusta yhdeksi eheäksi kokonaisuudeksi. Koen valinneeni tutkimuskirjallisuuteni

hyvin saadessani yhteneviä ja toisiaan tukevia tuloksia kandidaatintyöhöni. Lähdekirjojen toisiaan tukevat tulokset tukivat toistensa luotettavuutta ja saatujen tulosten yhteensovittaminen kirjallisuuskatsaukseen ei tuottanut ongelmia. Tässä tutkielmassa nostin esille koulun ja erityisesti kuvataidekasvatuksen sukupuolittuneita käytänteitä, jotka osoittautuivat äärimmäisen kiinnostaviksi tutkimuskohteeksi juuri sukupuolten välisen tasa-arvon ja oppilaiden yhdenvertaisuuden kannalta. Lähes jokaisessa koulun ja kuvataidekasvatuksen sukupuolittuneisuutta tarkastelevassa teoksessa tuli esiin, että kuvataiteen ajatellaan olevan sukupuoliroolien mukaisesti käyttäytyville tytöille helppo ja vaivaton oppiaine, jossa he pärjäävät melko itsenäisesti. Sen sijaan pojat kaipaavat kuvataiteessa paljon enemmän ohjausta ja motivointia kuin tytöt, sillä pojille sosiaalisesti tuotettu sukupuoli sallii vilkkauden ja kiinnostuksen puutteen kuvataiteen oppitunneilla.

Tämän tutkielman tekemisen myötä olen alkanut itsekin pohtia, millaisia merkityksiä sukupuoli saa omassa ajattelussani ja toimintatavoissani. Olen kiinnittänyt huomiota siihen, kuinka käsitykseni ja kokemukseni sukupuolesta ovat vaikuttaneet elämääni, kokemuksiini ja valintoihini. Itsetutkiskelu ja yhteiskunnan sukupuolittuneiden käytäntöjen kriittinen kyseenalaistaminen on saanut minut myös miettimään tulevaa työtäni luokanopettajana ja ennen kaikkea sitä, kuinka tiedostetut ja tiedostamattomat käsitykseni ja arvoni tulevat ohjaamaan minua tulevassa työssäni.

Jokaisen opettajan tulisikin pohtia omakohtaisesti, vaikuttavatko jotkin hänen asenteensa tai arvonsa kielteisesti luokassa toteutettavaan tasa-arvoon. Opettajan omien ennakkoluulojen ja stereotyyppien ymmärtäminen ja kyseenalaistaminen nähdään osana opettajan ammattitaitoa. (Opetushallitus, 2015, 9).

Tasa-arvon kehittäminen kuvataiteen oppiaineessa vaatii oppiaineen tavoitteiden ja opetus sisältöjen kehittämistä. Uuden opetussuunnitelman myötä eri oppiaineiden integrointi mahdollistaa opettajalle yhä laajemman kentän kuvataiteen opetuksen parissa, mutta toisaalta myös lisää opettajan jo ennestään suurta työmäärää. (Räsänen, 2008, 277).

Kuvataide oppiaineena tarjoaa erityisen hyvät mahdollisuudet kehittää itseilmaisun ja kriittisen ajattelun taitoja. Kuvataide opettaa oppilaita toimimaan oman ajattelunsa perusteella: jokainen kuva on mietitty teko, jonka taustalla vaikuttaa ajatusprosessi. Jokainen oppilas lähestyy taidetta omakohtaisten tulkintojensa kautta, joihin vaikuttavat oppilaan omat kokemukset, ajatukset ja käsitykset maailmasta. Kuvia tuottaessa oppilaita kannustetaan nostamaan esiin omia tunteitaan ja kokemuksiaan ja taidetta tarkastellaan siitä näkökulmasta, mitä taiteilija on halunnut

sanoa kuvallaan. Tärkeää on, että opettaja ja oppilaat keskustelevat yhdessä kuvataiteesta, analysoivat kuvia ja miettivät, millaisia tunteita ja asenteita ne herättävät. Näin päästään kriittisen ajattelun juurelle, jonka avulla oppilaat oppivat hahmottamaan maailmaa ja kyseenalaistamaan yhteiskunnan säätämiä normeja ja arvoja sekä kykenevät tämän pohjalta suuntaamaan omaa ajatteluaan ja toimintaansa. (Räsänen, 2008, 277- 278).

Sukupuolisesti tasa-arvoiseen kouluun on alettu kiinnittää entistä enemmän huomiota nyt, kun vanhat, näennäisesti sukupuolineutraalit käytännöt ovat osoittautuneet epäkäytännöllisiksi. Tutkielmassani olen tarkastellut sukupuolirooleihin ja sukupuolistereotypioihin liittyviä haasteita kahden sukupuolen, tyttöjen ja poikien kannalta, mutta tutkielma on jättänyt ulkopuolelle muun sukupuoliset oppilaat. Pro-gradu tutkielmassani tarkoitukseni on mennä syvemmälle aiheeseen tutkiessani heteronormatiivisen koulun tapaa suhtautua sukupuoliin. Pro-gradun suhteen tavoitteenani on löytää vastauksia siihen, millaisia mahdollisuuksia ja keinoja opettajalla työssään sukupuolittuneiden käytäntöjen tunnistamiseen ja häivyttämiseen.

Lähteet

- Arnesen, A-L. (1999). *Eroja ja yhtäläisyyksiä- Sukupuoli pedagogisessa ajattelussa ja käytännössä*. Yliopistopaino. Helsinki.
- Butler, J. (2006). *Hankala sukupuoli*. Gaudeamus: Helsinki.
- Efland, A., Freedman, K., & Stuhr, P. (1998). *Postmoderni taidekasvatus – Eräs lähestymistapa opetussuunnitelmaan*. Taideteollinen korkeakoulu.
- Harinen, P., & Käyhkö, M. (2002). *Kaksoiskansalaisuus – rajattomuutta vai monikotoisuutta. Teoksessa Sukupuolitetut rajat. Gender borders and boundaries*. Joensuun yliopisto.
- Irby, B.J. & Brown, G. (2011) *Gender and early learning environments*. Information Age Publishing. United States of America.
- Jääskeläinen, L., Hautakorpi, J., Onwen-Huma, H., Niittymäki, H., Pirttijärvi, A., Lempinen, M. & Kajander, V. (2015). *Tasa-arvotyö on taitolaji. Opas sukupuolten tasa-arvon edistämiseen peruskoulussa*. http://www.oph.fi/download/173318_tasa_arvotyö_on_taitolaji.pdf 6.9.2018
- Kankkunen, T. (2004) *Tytöt, pojat ja 'erojen leikki'*. Taideteollinen korkeakoulu.
- Karppinen, S., Puurula, A., Ruokonen, I. (2001) *Taiteen ja leikin lumous*. Finn Lectura. Helsinki.
- Karvinen, H. (2003). *Kohti kokonaisvaltaista opetuksen kehittämistä – Kuvataide osana eheyttämistä peruskoulun alaluokilla*. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos.
- Keskinen, S., & Lehtonen, K. (1998). *Tytöt ja pojat – samanlaisia ja erilaisia*. Turun yliopisto: Kasvatustieteiden tiedekunta.
- Korkeakoski, E. (1998). *Lasten ja nuorten taidekasvatuksen tuloksellisuus – virikkeitä ja perusteita peruskoulun ja lukion taidekasvatuksen arviointiin*. Grönholm, I., & Piironen, L. *Kuvataidekasvatuksen haasteet ensi vuosituonnilla*. Opetushallitus.
- Kuusi, H., Jakku-Sihvonen, R. & Koramo, M. (2009). *Koulutus ja sukupuolten tasa-arvo*. Sosiaali- ja terveysministeriö. Yliopistopainon kirjamyynänti 2009.
- Laki tasa-arvosta <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1986/19860609> 27.6.2017
- Lehtonen, J. (2003). *Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa*. Yliopistopaino.

Määttä, K. (2001). *Kuvaamataidon opettajuuden näkökulmia*. Rannanjärvi, M. *Kuvaamataidon opettajan arkipäivä. Opettajien päiväkirjoihin nojautuva fenomenologinen tutkimus*. Lapin yliopisto. Rovaniemi.

Näre, S., & Lähteenmaa, J. (1992). *Letit liehumaan – Tyttökulttuuri murroksessa*. Gordon, T. & Lahelma, E. *Tyttöjen toiseus opetuksessa ja koulutuksessa*. Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet, 2014, opetushallitus. 27.6.2017

Rantala, K. (2001). *”Ite pitää keksii se juttu” – Tutkimus kuvataidekasvatuksesta ja kasvatettavan kohtaamisesta*. Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia: University of Helsinki.

Riitaoja, A-L. (2013). *Toiseuksien rakentuminen koulussa. Tutkimus opetussuunnitelmista ja kahden helsinkiläisen koulun arjesta*. Helsingin yliopisto.

Räsänen, M. (2008). *Kuvakulttuurit ja integroiva taideopetus*. Gummerus: Jyväskylä.

Saresma, T., Rossi, L-M., & Juvonen, T. (2010). *Käsikirja sukupuoleen*. Vastapaino: Tampere.

Suortamo, M., Tainio, L., Ikävalko, E., Palmu, T. & Tani, S. (2010). *Sukupuoli ja tasa-arvo koulussa*. Syrjäläinen, E. & Kujala, T. *Sukupuolittietoinen tasa-arvokasvatus – vaiettu aihe opettajankoulutuksessa ja koulun arjessa*. Juva: Ps-kustannus.

Thorne, B. (1993). *Gender Play: Girls and Boys in School*. Rutgers University Press. United States of America.

Tolonen, T. (1999) *Suomalainen koulu ja kulttuuri*. Palmu, T. *Kosketuspintoja sukupuoleen: opettajat, ruumiillisuus ja seksuaalisuus*. Vastapaino: Tampere

Vanhatapio, T. (2010). *Poikavoimaa kuvataidekasvatukseen – Pohjoinen näkökulma poikien ja lasten vanhempien näkemyksiin kuvataideharrastuksesta ja kuvataideopetuksesta*. Lapin Yliopistokustannus: Rovaniemi.

Ylitapio-Mäntylä, O. (2012). *Villit ja kiltit – Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille*. Ps-kustannus: Jyväskylä